

Ս Ի Ո Ն

ԻՖ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1948

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻՒ 2

ԽՈՐԱԳՐԱԿԱՆ

ՏՕՆԵՐԷՆ ՎԵՐՁ

Տօները և կամ կեանքը հանգրուանող մեծ իրադարձութիւններու յիշատակը ներամփոփման և անդրադարձումի պահեր են, ուր աւօրեայէն տաղտկացած և կեանքի հեւ ի հեւ վազքէն պարտասած հոգիները պահ մը կանգ կ'առնեն զիտելու իրենց շուրջը, անդրադառնալու իրենց արարքներուն և լեցուելու մանաւանդ իրական ու տաք ապրումովը կեանքին:

Այսօրուան մարդկութիւնը կ'ապրիՎերկու դարաշրջաններու միջանցքին: Անոնցմէ մէկը կը թուի ըլլալ շքեղութեանց և զեղեցկութեանց անկումը, և միւսը ծնին է մեքենաներու ադմուկին և տնտեսագիտական հաւաքականութիւններու հասարակ նոյնատեսակութեան:

Գալիք աշխարհը, որուն մեծ գիծերը կ'ուրուանան տակաւ, դանդուածներու դարաշրջանն է, ուր բոլոր զարտուղութիւնները կը թուին չքանալ: Նոր ժամանակաշրջանը դէմ է անպէտ և անկարելի նկատուած բաներու: Երոնք ի վիճակի են արթնցնելու վաղնշական և ազնուապետական զգացումներ: Եւ սա կայն հակառակ այս առերեւոյթ ձգտումներուն, հոգին չի կրնար հալածուիլ: Մարդկային քաղաքակրթութիւնը ինչ փուլի մէջ ալ որ մտնէ անոր վաղուան գործօնները աւելի բան երբեք, հոգեկան պարտին ըլլալ:

Վաղուան աշխարհին դէմ մեր ժողովուրդին ապաստը երկու աւագ կարելութիւններ կան, որոնցմէ՝ ամփոփուիլ Մայր Հայրենիքին մէջ, և երկրորդ՝ շարունակել Սփիւռքը, եթէ ձապատագիրը տակաւին ազգէ մեզ պատժել երկարելով մեր պանդխտութիւնը: Երկու վիճակներուն մէջ ալ մենք պէտք ունինք հոգեկան ազդակներու: Բարեբախտաբար այսօրուան մտածող աշխարհը տակաւ կը զգայ թէ ազգերու կեանքին սկզբունքը, ուժին և մեծութեան զգոյժները, նիւթական չէ և չի կրնար ըլլալ: Հոգին, ինչ կերպով ալ որ ուզենք բացատրել գայն, ճշմարտին, բարիին և զեղեցիկին սկզբունքն է: Պէտք չէ մոռնալ, որ աւանց հոգեղէնին, այսինքն մեր էութեան բարձրագոյն մասին, արուեստի գործ մը, հերոսական արարք մը, սրբազան իրադործում մը հազիւ թէ կարենան յաջողիլ:

Հայ հոգիին զանձարանը, իբր աւանդութիւն, արուեստ և փառք, իր եկեղեցին է, այն զետիւնը՝ որուն վրայ կը բարձրանայ մեր անցեալ մեծագործութեանց շէնքը, և այս յոսցքը՝ վաղուան հայութեան հաւաքականութիւնն ու բնագոյն պարտի ըլլալ։ Մի մոռնաք որ մենք Հայ ենք և կրնանք Հայ մնալ միայն մեր եկեղեցիով։

Սակայն այս սողերը նպատակ չունին անգամ մը ևս վեր հանել Հայ եկեղեցւոյ պատմական փառքը, ըսելու համար թէ Հայ ժողովուրդը միշտ պէտք ունի այդ Հաստատութեան և անկէ ճարտելիք մեծ բարիքներուն, որ քան ատեն որ ուզէ հաւատարիմ մնալ իր աւանդութեան, իր մշակոյթին, զինքը մշտնջենաւորու ու դիմագծող ոգիին ու իր ազգային իտէալներուն։ Կ'ուզենք մօտենալ միայն այն ուժին որ իբրև գերագոյն ազգակ պահեց ու կրնայ պահել տակաւին մեր միջինը՝ հաւատարիմ իր արեան, իր լեզուին, և իր անցեալ սրբութիւններու ձայնին։ Եկեղեցին այն բեմն է, կը հաւատանք, ուրկէ Հայ հասարակութիւնը կրնայ հաղորդուի իր ժողովրդի իրական տրամալին։

Հոգեկան այս իրողութիւններէն մեկնելով, գիտենք թէ Հայ եկեղեցին այն գերագոյն վայրն է՝ ուր Հայ մը ինքզինքը ամենէն աւելի հարազատ կը զգայ իր եղբայր Հայուն։ Եկեղեցին ամէն ժամանակներու մէջ և դէմ՝ այն հոգեկան և նոյնիսկ նիւթական կազմակերպութիւնն է, ուր Հայ հոգին կրնայ պաշտպանուիլ արտաքին ազդեցութիւններէ, ու մնալ հաշտ ինքզինքին և իր անցեալին։ Առանց Հայ եկեղեցւոյ չեմք զգայնութեան, մենք հազիւ թէ Հայ ենք։ Տակաւին այսօր, մեր օտարութիւններուն մէջ, ինչ որ համ և իմաստ ունի, կուզայ անկէ դարձեալ։

Մեր ժողովուրդը կը շարունակէ իր հրաշք գոյութիւնը, շնորհիւ իր պապերու հաւատքին, այսինքն Հայ եկեղեցւոյ, շնորհիւ այն սիրոյն զոր ան ունեցած է միշտ կրակուած, զրահուած և զինուորուած։ Դարը, զոր նիւթապաշտ կ'անուանենք, դարձեալ հրաշքին է և ոչ թէ հաշիւին։ Ամէն մէկ Հայ հրաշք մըն է, ինքզինքին և իր շուրջիններուն համար, պահպանել կարենալու դէմքը իր պապերու հոգիին։ Եւ կամքով ու խստութեամբ և ծանրութեամբ ինքզինքնիս ի սպաս դրինք այդ հրաշքի յայտակերպումին։ Ով որ կը հաւատայ իր անցեալին և պապերու խորհուրդին ան կը դիմանայ յաւիտեան։ Ու մանաւանդ մի՞ թողուք որ քանդուի ան պուտ մը բանը, զի դժնդակ օրեր ճամբայ են ելած դէպի մեր հաւաքական գոյութեան մերձաւոր ապառնին։ Մեր եկեղեցւոյ, մեր սրբազան անցեալին աննահանջ, միակտուր, այլամերժ ու վայրագ պաշտամունքը՝ դրօշակն է մեր բախտաւոր համայնքումին։

Ինչ որ այս աշխարհի մէջ մեզ կրնայ ընել բոլոր մը գիտակից թրթիռ և կայակ, ինչ որ մեր կաւին մէջէն կը ձգտի երկարիլ դէպի գերագոյն ապրումը, դէպի ազնուական քանի մը նախապայմանները, ատիկա նորէն խորհուրդն ու ձայնն է հայ զրին, հայ արուեստին, հայ անցեալ մեծագործութեան՝ որոնց մարմնաւորութեան տապանն է Հայ եկեղեցին, փառքի ինչպէս գերութեան դարերուն դիմանալով անյողգող։

Ժամանակէ մը ի վեր դժբախտաբար մեր հանրային կեանքին մէջ նորոյթ եղած է հնութեանց և մեծութեանց նկատմամբ ոչ միայն անհանդուրժողութիւն այլ նաև զանոնք քանդելու ախորժակ։

Ջնջելու միտումը տնտեսության կամ անկանոնության դործ է. մասնակը, յիմարը և զինովը աւելի քանդելու հակում ունին. այս կարգի տկարամտութենէ մը կը բխի նաև հնութեան և մասնաւոր նուիրակնութեանց հանդէպ յարգանքի պակասը :

Գործի մը կամ Հաստատութեան մը իմաստը բարձնելու համար զայն պէտք է վերածել իր բարոյական արժէքին : Հին կարգերու, հին բարքերու, օրէնքներու, աւանդութիւններու, կրօնքներու արժէքը այդ կերպով միայն հնար է կշռել : Շնախապաշարումներու դէմ կռուելու անպայման ճիշդ շատ անգամ ամենէն անձկամիտ շնախապաշարումներու կը տանի մարդը :

Այսօր մեր Մամուլին իր բարեբախտ կամ դժբախտ մասնակցութիւնը բերող ամէն զրիչ կամ զրչակ, իրաւունք կուտայ ինքզինքին քննադատելու մեր մտաւոր և բարոյական կեանքին սատար հանդիսացող ամէն անհատ. կամ Հաստատութիւն, անոնցմէ սպասելով այս չար ժամանակներու մէջ անկարելի հրաշքը : Հոգեբանական իրողութիւն է սակայն որ անբարոյ ազդեցութիւններէ տարուած և իմացական յոխորտանքի տկարութեան ենթակայ մարդիկ են միայն որ բացառիկ և հրաշալի ապացոյցներու անհրաժեշտութիւնը կը պահանջեն մարդերէ և Հաստատութիւններէ :

Տարիներէ ի վեր Հայ Եկեղեցին և եկեղեցականը յաճախ նշաւակ կ'ըլլան գոհնիկ յարձակումներու, առաւելաբար փոքրի և պոչի ցաւ ունեցողներուն կողմէն : Անոնք կ'ամբաստանեն զմեզ թէ ուղղամիտ կեցուածք չունինք մեր հանրային կեանքին մէջ ընթացք առնող բարեբախտ ու յաճախ տխուր իրադարձութիւններու նկատմամբ, և թէ չենք ջանար ազգային միասնականութեան ոգին ամուր պահել, ինչ որ Եկեղեցւոյ աւագ պարտականութիւնն է եղած ու կը մնայ դարերով մեր ազգային կեանքին մէջ : Այս տողերը նպատակ չունին Հայ Եկեղեցւոյ ջատագովութիւնը ընելու, ոչ ալ պատասխանը ըլլալու բոլոր անոնց՝ որոնք կացութեան ամբողջական հասկացողութիւնը չունին և յաճախ իրենց մեղքերն ու ողբերգութիւնը ծածկելու համար, ուրիշներ մատնանիչ ընել կը սիրեն : Մեզի համար ցաւազին անակնկալներ եղան վերջերս կարգ մը զրչակներու անարգիչ ակնարկութիւնները Հայ Եկեղեցականութեան և անոր նուիրապետական Աթոռներու նկատմամբ : Մենք գիտենք թէ Հայ Եկեղեցին թէ՛ Մայր Հայրենիքի և թէ Սփիւռքի տրամութիւններու մէջ ինչպէս իր բովանդակ կարելին կ'ընէ երկրին տեղական պայմաններուն և պետական օրէնքներուն թոյլտուութեան չափով պահպանելու և երկարաձգելու համար Հայոց ազգային կեանքն ու ինքնութիւնը իր բոլոր նուիրական երեսներուն վրայ : Եթէ անիկա Սփիւռքի մէջ չի յաջողիր ըլլալու ոսկի շղթան բոլոր տարանջատ մտայնութիւններն ու խմբակցութիւնները իրարու կապող, առոր յանցանքը անտարակոյս որ Եկեղեցիին չէ : Դժբախտ մտայնութիւններու՝ չընելու համար քացրած հոգիներու արգիւնք է այն թիւը վերազրուիները, որոնք ինչպէս ըսինք, ժամանակէ մը ի վեր անպատկառ ու լիբր ակնարկութիւններով կ'արտայայտուին անարդարօրէն Հայ եկեղեցական Հաստատութիւններու և անոր պաշտօնեաներու հանդէպ :

Հայաստանեայց Եկեղեցին, Սփիւռքի այժմու պայմաններուն տակ, զըլտուէր և միակ ազդական է ազգապահպանման : Այս իրականութեան նկատմամբ

Հայ հոգիին զանձարանը, իբր աւանդութիւն, արուեստ և փառք, իր եկեղեցին է, այն գետինը՝ որուն վրայ կը բարձրանայ մեր անցեալ մեծագործութեանց շէնքը, և այս յղացքը՝ վաղուան հայութեան հաւաքականութիւնն ու բնագրը պարտի ըլլալ։ Մի մոռնաք որ մենք Հայ ենք և կրնանք Հայ մնալ միայն մեր եկեղեցիով։

Սակայն այս տողերը նպատակ չունին անգամ մը ևս վեր հանել Հայ եկեղեցւոյ պատմական փառքը, ըսելու համար թէ Հայ ժողովուրդը միշտ պէտք ունի այդ Հաստատութեան և անկէ ճարուելիք մեծ բարիքներուն, որքան ատեն որ ուզէ հաւատարիմ մնալ իր աւանդութեան, իր մշակոյթին, զինքը մշտնջենաւորոյ ու դիմագծող ոգիին ու իր ազգային իտէալներուն։ Կ'ուզենք մօտենալ միայն այն ուժին որ իբրի գերագոյն ազդակ պահեց ու կրնայ պահել տակաւին մեր միջինը՝ հաւատարիմ իր արեան, իր լեզուին, և իր անցեալ սրբութիւններու ձայնին։ Եկեղեցին այն բռնի է, կը հաւատանք, ուրկէ Հայ հասարակութիւնը կրնայ հաղորդուիլ իր ժողովրդի իրական տրամային։

Հոգեկան այս իրողութիւններէն մեկնելով, գիտենք թէ Հայ եկեղեցին այն գերագոյն վայրն է՝ ուր Հայ մը ինքզինքը ամենէն աւելի հարազատ կը զգայ իր երբայր Հայուն։ Եկեղեցին ամէն ժամանակներու մէջ և դէմ՝ այն հոգեկան և նոյնիսկ նիւթական կազմակերպութիւնն է, ուր Հայ հոգին կրնայ պաշտպանուիլ արտաքին ազդեցութիւններէ, ու մնալ հաշտ ինքզինքին և իր անցեալին։ Առանց Հայ եկեղեցւոյ չեմք զգայնութեան, մենք հազիւ թէ Հայ ենք։ Տակաւին այսօր, մեր օտարութիւններուն մէջ, ինչ որ համ և իմաստ ունի, կուզայ անկէ դարձեալ։

Մեր ժողովուրդը կը շարունակէ իր հրաշք գոյութիւնը, շնորհիւ իր պապերու հաւատքին, այսինքն Հայ եկեղեցւոյ, շնորհիւ այն սիրոյն զոր ան ունեցած է միշտ կրակուած, զրահուած և զինուորուած։ Դարք, զոր նիւթապաշտ կ'անուանենք, դարձեալ հրաշքին է և ոչ թէ հաշիւին։ Ամէն մէկ Հայ հրաշք մըն է, ինքզինքին և իր շուրջիներուն համար, պահպանել կարենալու դէմքը իր պապերու հոգիին։ Եւ կամքով ու խստութեամբ և ծանրութեամբ ինքզինքնիս ի սպաս դրինք այդ հրաշքի յայտակերպումին։ Ով որ կը հաւատայ իր անցեալին և պապերու խորհուրդին ան կը դիմանայ յաւիտեան։ Ու մանաւանդ մի թողուք որ քանդուի ան պուտ մը բանը, զի դժնդակ օրեր ճամբայ են ելած դէպի մեր հաւաքական գոյութեան մերձաւոր ապանին։ Մեր եկեղեցւոյ, մեր սրբազան անցեալին աննահանջ, միակուոր, այլամերժ ու վայրագ պաշտամունքը՝ դրօշակն է մեր բախտուոր համախմբումին։

Ինչ որ այս աշխարհի մէջ մեզ կրնայ ընել բոլոր մը գիտակից թրթիռ և կայակ, ինչ որ մեր կաւին մէջէն կը ձգտի երկարիլ դէպի գերագոյն ապրումը, դէպի ազնուական քանի մը նախապայմաններ, ատիկա նորէն խորհուրդն ու ձայնն է հայ զրին, հայ արուեստին, հայ անցեալ մեծագործութեան՝ որոնց մարմնաւորութեան տապանն է Հայ եկեղեցին, փառքի ինչպէս գերութեան դարերուն դիմանալով անյողգող։

Ժամանակէ մը ի վեր դժբախտաբար մեր հանրային կեանքին մէջ նորոյթ եղած է հնութեանց և մեծութեանց նկատմամբ ոչ միայն անհանդուրժողութիւն այլ նաև զանոնք քանդելու ախորժակ։

Ջնշելու միտումը տհասութեան կամ անկանոնութեան գործ է. մանուկը, իմարը և զինովը աւելի քանդելու հակում ունին. այս կարգի տկարամտութենէ մը կը բխի նաև հնութեան և մանաւանդ նուիրականութեանց հանդէպ յարգանքի պակասը:

Գործի մը կամ Հաստատութեան մը իմաստը ըմբռնելու համար զայն պէտք է վերածել իր բարոյական արժէքին: Հին կարգերու, հին բարքերու, օրէնքներու, աւանդութիւններու, կրօնքներու արժէքը այդ կերպով միայն հնար է կշռել: Ճնխապաշարուածներու դէմ կռուելու անպայման ճիշդ շատ անգամ ամենէն անձկամիտ նախապաշարուածներու կը տանի մարդը:

Այսօր մեր Մամուլին իր բարեբախտ կամ դժբախտ մասնակցութիւնը բերող ամէն զրիչ կամ զրչակ, իրաւունք կուտայ ինքզինքին քննադատելու մեր մտաւոր և բարոյական կեանքին սասար հանդիսացող ամէն անհատ կամ Հաստատութիւն, անոնցմէ սպասելով այս չար ժամանակներու մէջ անկարելի հրաշքը: Հոգեբանական իրողութիւն է սակայն որ անբարոյ ազդեցութիւններէ տարուած և իմացական յոխորտանքի տկարութեան ենթակայ մարդիկ են միայն որ բացառիկ և հրաշալի ապացոյցներու անհրաժեշտութիւնը կը պահանջեն մարդերէ և Հաստատութիւններէ:

Տարիներէ ի վեր Հայ Եկեղեցին և եկեղեցականը յաճախ նշաւակ կ'ըլլան զուհիկ յարձակումներու, առաւելաբար փոքրի և պոչի ցաւ ունեցողներուն կողմէն: Անոնք կ'ամբաստանեն զմեզ թէ ուղղամիտ կեցուածք չունինք մեր հանրային կեանքին մէջ ընթացք առնող բարեբախտ ու յաճախ տոկուր իրադարձութիւններու նկատմամբ, և թէ չենք ջանար ազգային միասնականութեան ոգին ամուր պահել, ինչ որ Եկեղեցւոյ աւագ պարտականութիւնն է եղած ու կը մնայ դարերով մեր ազգային կեանքին մէջ: Այս տողերը նպատակ չունին Հայ Եկեղեցւոյ ջատագովութիւնը ընելու, ոչ ալ պատասխանը ըլլալու բոլոր անոնց՝ որոնք կացութեան ամբողջական հասկացողութիւնը չունին և յաճախ իրենց մեղքերն ու ողբերգութիւնը ծածկելու համար, ուրիշներ մատնանիշ ընել կը սիրեն: Մեզի համար ցաւազին անակնկալներ եղան վերջերս կարգ մը զրչակներու անարգիչ ակնարկութիւնները Հայ Եկեղեցականութեան և անոր նուիրապետական Աթոռներու նկատմամբ: Մենք գիտենք թէ Հայ Եկեղեցին թէ՛ Մայր Հայրենիքի և թէ՛ Սփիւռքի տրամութիւններու մէջ ինչպէս իր բովանդակ կարելին կ'ընէ երկրին տեղական պայմաններուն և պետական օրէնքներուն թոյլտուութեան չափով պահպանելու և երկարածպելու համար Հայոն ազգային կեանքն ու ինքնութիւնը իր բոլոր նուիրական երեսներուն վրայ: Եթէ անիկա Սփիւռքի մէջ չի յաշտողի ըլլալու ոսկի շղթան բոլոր տարանջատ մտայնութիւններն ու խմբակցութիւնները իրարու կապող, ատոր յանցանքը անաւարակոյտ որ Եկեղեցիին չէ: Դժբախտ մտայնութիւններու՝ չըսելու համար քացիած հոգիներու արդիւնք է այն թիւր վերագրումները, որոնք ինչպէս ըսինք, ժամանակէ մը ի վեր անպատկառ ու լիբր ակնարկութիւններով կ'արտայայտուին անարդարօրէն Հայ եկեղեցական Հաստատութիւններու և անոր պաշտօնեաներու հանդէպ:

Հայաստանեայց Եկեղեցին, Սփիւռքի այժմու պայմաններուն տակ, զըլխաւոր և միակ ազդակն է ազգապահպանման: Այս իրականութեան նկատմամբ

իրենց աչքերը խփողներ և իրենց Մայրենի Եկեղեցին հարուստողներ հայ անու-
նին անարժան վիժուկներ են պարզապէս: Ոչ մէկ ազնիւ մտաւորական թոյլ
պիտի տար ինքզինքին ունենալու նման բացասական ելոյթներ:

Հայաստանեայց Եկեղեցին կեդրոնական ազգային է և կը ֆիւզիոնալ
ազգապահպանման, պէտք է գաւազարաւ անոր վրայ, պէտք է յարգել զայն, և
վախճալի անոր պայծառութեան՝ որ իբրև մայր օրդեգորով կը փորձէ իր կա-
բելին՝ օրերու տրամութեան և փշոզ հովերուն գէմ ապաստանարան ըլլալու
բախտէն զարնուած և մարգերէն դաւուած իր գաւազներուն:

Հանրային կեանքին մէջ, Մամուլն է որ առաւելապէս կը ասեղծէ մասա-
նութիւններ և բարի տրամագրութիւններ, ծառայեցնելով զանոնք անշուշտ
հանրային շահերու: Մեր մէջ մենք Մամուլին կը պարտինք յաճախ նաև յոռի
միտումներ և զրպարտութիւններ օերմանելու գործը, որոնց գէմ գծաբախտ-
բար չունինք կարելի միջոցներ և հակաշէշիւ պաշտպանութեան: Արարողայ մը
որ նուազ չի գործացներ, իբր թէ, յանուն բարոյականի զրոյզ վաշխառուները:

Երբ մեր լրագրութեան մէջ ամենէն զուերի կերպերով կը ճեղքենք ա-
կը հարուածենք մեր առաջնորդները, նշաւառ ընելով զանոնք անարդարօրէն
հանրային ուշադրութեան, երբ կ'արմարենք ու կը զրպարտենք մեր նուիր-
ապետական ու կրթական հաստատութիւնները և անոնց նուիրուած գործիչ-
ները, աւրիշ բան չենք ըներ, բայց եթէ ապանել մեր ժողովուրդի բարոյա-
կանք, խորտակել անոր դարուստ վստահութիւնը: Եթէ չազդեցինք ցարդ ան-
գրագիտնալ, ինչպէս ըսինք, այս անպատասխանատու ու անարակ գրչակներու
անպատկառ արտայայտութիւններուն, որոնք ժամանակէ մը ի վեր մեր հան-
րային շահերու և բարոյականի անկող պաշտպաններ են դարձեր, իրենց տե՛ն-
ցած մեծ մթերքէն, ցելիէն, ուրիշներուն ալ բաժին հանելու, պատճառ այն
էր որ ցելին քար չի նետուիր: Հետեւաբար ոչ միայն զուերի և ոսկեթիւթ,
այլ նաև բացարձակապէս անարդար է վերադրումը՝ զոր քանի մը գրչակներ
իբրև հասարակաց կարգախօսէ մը գրգռած, սկսած են ընել Հայ Եկեղեցւոյ
հոգեւորականութեան հասցէին «խաթարուած» ողի, «եսասէք», «փառատենչ»,
«հաշմանդամ» կոչելով այդ ասպարէզին նուիրուածները:

Պարզ է թէ կրօնական ֆալսեթի և դիւի մասին է իրենց ակնարկու-
թիւնը, չենք ուզեր նոյնիսկ հարցնել թէ անոնք որ կը գործածեն այդ բա-
ռերը, ասուզիւ ունին անոնց հակացողութիւնը, և կամ իրենց կեանքին մէջ
զոյցա՞ծ են երբեք համակրանքը կրօնական Հաստատութիւններու և անձերու
հանդէպ, որ իրաւունք զգային իմակ իրենց՝ արհամարհական վերաբերմունքը
պարզելու այսպիսիներու նկատմամբ, որոնք իրենց աչքին զուրկ կը թուին
այդպիսի անաքինութենէ մը: Գիտենք վստահ թէ նախանձանդորութիւնն ա-
համոզումը չէ որ կը շարժէ այդպիսիներուն դիրիշ, այլ կիրքն ու կեղծիքը:
Այս պատճառաւ մեր խօսքերը կ'ուղղուին ոչ թէ իրենց, որոնք գիտենք թէ
խուլ են ամէն ձայնի՝ որ իրենց հաշւոյն չի հնչեր, այլ անոնց, որոնց յար-
գանքն ու սէրը կ'ուզեն պղտորել՝ Հայ Եկեղեցիի և անոր նուիրեալ պաշտո-
նէութեան հանդէպ:

Եւ սակայն այսպիսիներուն ցուր մյն չէ որ Հայ Եկեղեցականութիւնը
ընդունակ չէ իր գերին և ուրիշներու կը ծառայէ, այլ այն միայն՝ որ անիկա

արտաքույն է իրենց ազդեցութենէն, և չի շարժիր իրենց փափաքներուն համաձայն: Եթէ Հայ եկեղեցականութիւնը ըլլար այնպէս ինչպէս այդ գրչակները կը սիրեն որակել, իրենք շուտով պիտի կրնային իրենց հետ ունենալ զայն, վասնզի ով աւելի քան իր զգերին անարժան եկեղեցականութիւնը պիտի կրնար ըլլալ ամենէն նպատակայարմար զործիքը իրենց ձեռքին մէջ: Հայ եկեղեցիի դարաւոր աւանդութիւնն ու ոգին եղած է միշտ ծառայել ժողովուրդին հոգեւոր և բարոյական կեանքին միայն, և հաւատարիմ միշտ իշխանութեանց, տալ զգիտներն՝ կայսեր, և զգլխաւորներն՝ Աստուծոյ: Ու մեր ժողովուրդին համար ազգային գիտակցութեան ամենէն փառաւոր շրջաններէն մին պիտի սկսի երբ գիտնայ և կամենայ իր կրօնքին ու կրթութեան զործին վարչութեան շրջանակէն դուրս թողուլ զանոնք որ ո՛չ առաջինին հաւատքը ունին և ոչ երկրորդին անխառն ըմբռնումը:

Հայ եկեղեցականը, ու մանաւանդ եկեղեցականութիւնը, երբեք ինքզինքը ընդունակ չէ ըրած այն վերագրումներուն՝ զորս ոմանք, չարամիտ ու սոփեսա, կ'ուզեն ընել: Հայ եկեղեցին միշտ բաժնած է իր ժողովուրդին ճակատագիրը, հաւատարիմ իր դերին և պատմութեան հաւաքած, սփոփած և յուսադրած է աղէտահար իր հօտը, և անոր հոգեկան ու բարոյական ծառայութեան ի սպաս դրած անձնագոհներու հոյեր: Բարոյական, կրօնք և եկեղեցի, ազգերու ներքին կեանքը սնուցանող ամենէն ազնիւ այս սրբութիւնները՝ ճիշդ է թէ վտանգի մէջ են, և սակայն անիկա ներքին հարկ մը ըլլալէ աւելի արտաքին է և ընդհանուր: Մեր դարու ընկերութիւնն ու մշակոյթը տակաւ կը հեռանայ ոգեկանէն, Աստուածայինէն: Բայց կը կրկնենք ոգին անմահ է, հաւառակ ժամանակի աննպաստ բերումներու: Հայ ժողովուրդը բնաւ զուրկ չէ եղած այդ ոգիէն, ինչպէս եկեղեցականը անոր ազնիւ մատակարարն ու տրնտեսը ըլլալէն:

Մամուլը պարտի իր բարձրութեան վրայ մնալ, կարենալ կատարելու համար այն նուիրական յանձնառութիւնները որ իրեն են, և իրմով մեր լեզուին, մեր մտքին և ժամանակին:

